

Juha Siltala

Sadistisen yliminän jälkikaikuja

Vuonna 1923 Freud mutkisti päivä tietoisuuden ja piilotajuisen jakoa muokaten sen egon, idin ja yliminän rakennemalliksi. Yliminä nousi idistä ja oli osaksi tiedostamaton. Yliminä ei vain muistuttanut sosiaalisen hylkäämisen vaaroista vaan myös kiusasi normeja noudattavaa minää. Freud johti itserankaisun oidipaalikonfliktista. 1970-luvulta lähtien henkistä immuniteettihäiriötä on selitetty seksuaalisen rivaliteetin sijasta sillä, miten henkilö on tullut vastaanotetuksi. Minähäiriöiselle kiellettyä voikin tuntua elämäntunne eivätkä vain jotkut teot tai ajatukset. Freudin rakennemallin tekee yhä kiinnostavaksi fantasioiden rooli konflikteissa: vihollisissa rangaistaan seksuaalisuutta. Freudin syyllistymisalttiiden ohutihoisten rinnakkaistodellisuudessa elää syyllisyydelle immuunit kovapintaiset, jotka itserankaisun sijasta ulkoistavat viat oman sisäisen harmoniansa säilyttäen. Ylenmääräistä syyllistyvyyttä ja julkeaa tunnottomuutta voi molempia pitää yliminävaurioina.

Psykoanalyysi näytti 1900-luvun lopulla väistyvän vanhentuneena käsitteellistämistapana kognitiivisen psykologian, neurotieteiden, evoluutiopsykologian, konstruktivismin ja relationaalisen sosiaalipsykologian tieltä. Jäljelle jäi yksi syy viitata siihen, eikä se ollut mielen tiedostamaton puoli. Tiedostamaton oli mukana muissakin psykologioissa subliminaalisina päätöksinä, prosessimuistina tai periytyvinä reaktiovalmiuksina. Mutta torjuttu psykoanalyysi palasi kummittelemaan itsetuhoisessa käyttäytymisessä. Oikeinkaan informoitu ihminen ei valinnut aina rationaalisesti, jos rationaalisuutta mitataan hyödyllä. Ja jos ihmispolo päälle päätteeksi jumiutui piinaaviin suhteeseen, hän toimi kuin oman itsensä pahin vihollinen. Ikään kuin kärsivä olisi rankaissut itseään jostakin, joka ei ollut selvää hänelle itselleen.

New York Times raportoi maaliskuussa 2023 Freud-renessanssista, kun käyttäytymisen uudelleen ohjelmointiin perustuvat oirekeskeiset terapiat eivät enää riittäneet. Vanhanaikainen

psykoanalyysi vetää puoleensa startup-yrittäjiä, Instagramissa ja TikTokissa postataan uuden sukupolven tekemästä löydöstä: Freud ei olekaan niin seksistinen tai rasistinen kuin on luultu. Yhdysvaltojen laillistetuista psykologeista American Psychoanalytic Associationin jäseniä on vain niukat kolme prosenttia, mutta psykoanalyttiseen koulutukseen on taas riittänyt tulijoita. (Bernstein 2023.)

Triebentmischung syyllisyyden sotkijana

Freudin metapsykologian kannalta perustavan kirjoituksen "Das Ich und das Es" julkaisemisesta on tullut kuluneeksi sata vuotta. Juuri tässä tutkielmassa näyttämölle astuivat dynaaminen tiedostamaton ja ristiriitaisena pois painettu aines tiedostamattoman kovana ytimenä. Psykonalyysin perustaksi ei enää riittänytkaan havainto tiedostamattomista vieteistä, jotka tekivät tepposia päivätaajunnalle. Epämiellyttäviin kokemusten kohtalonomaista paluuta selitti nyt toistopakko ja sen käytevoimana viettien regressiivinen luonne: tyydytykseen pyrittiin

aikaisemmillä keinoilla, kun kehittyneemmät tavat olivat epäonnistuneet.

Vastavoimina näyttäytyivät somaattinen Es (id), joka pyrki tyydyttämään halujaan esteitä ja risiriitoja kaihtamatta, ja sisäistettyjä normeja edustava yliminä, Über-Ich (super-ego), joiden törmäyksiä voimiltaan alivertainen mutta vastuullinen minä (Ich, ego) yritti parhaansa mukaan estellä. Osa minästä oli tiedostamatonta, eikä kaikki tiedostamaton ollut torjuttua.

Yliminäkin ammensi käytevoimansa Es:stä, jonka esillepääsyä se toisaalta tukahdutti. Siksi se toimikin niin julmasti. Itsekontrolliin sekoittui omaa turhautunutta aggressiota, joten yliminä muistutti enemmänkin epäempaattista lasta kuin harkitsevaa, vastuullista aikuista. Ankara yliminä ei vastoin yleistä väärinkäsitystä heijastanutkaan suoraan vanhemman ankaruutta. Se oli mielivaltainen kiusaaja, joka tukahdutti Es:n eläväisyyttä ja lamautti egon aikuista toimintakykyä. Mitä tunnollisemmin ego koetti olla mieliksi sisäiselle auktoriteetilleen, sitä ankarammin kiusaaja sitä soimasi. (Freud 1982a, 373–330.)

Mistä näin periaatteeton moraalinvartijaintanssi saattoi muodostua mielen rakenteeksi? ”Johdatus narsismiin” (1914) -tekstissä (Freud 1982a, 37–68) ja ”Suru ja melankolia” (1915) -tekstissä (Freud 1982a, 193–212) yliminän tyytymättömyyden selittää vertailu ihanteeseen ja minän rankaiseminen puutteistaan verrattuna siihen, mitä sen pitäisi olla. Rankaisijasta sukeutuu yliminä, kun taas minäihanne oikeastaan jää Freudilta käytöstä sitä mukaa kuin oidipuskompleksista tulee yliminän luoja. Jäljelle jää pelkkä mittapuu mutta ei ihanteelta lainattua voimaa ja uskallusta toimia mallin mukaisesti.

Ihannetta kohti kantava voima, yhteyttä toisiin hakeva seksuaalivietti, ja aggressio liittyivät Freudin hahmoteluissa aluksi yhteen mutta erottuivat sitten toisistaan niin, ettei aggressio enää palvelutkaan itsesäilytystä. Triebentmischungin (suom. viettien eriytyminen) myötä aggressio saa vähitellen itsetuhoisen

kuolemanvietin hahmon. Kuolemanvietti tuli käsitteenä käyttöön ”Jenseits des Lustprinzips” (1920) -kirjoituksessa (Freud 1982a, 213–272), jossa Freud työsti kokemustaan ensimmäisen maailmansodan ilmeisestä itsetuhoisuudesta koko eurooppalaisen sivilisaation kannalta. Mikä saattoi olla Flanderin, Verdunin ja Sommen lihamyllyjen tuottama viettipalkinto, jos nuorten miesten marssittaminen tulta päin kerta toisensa jälkeen ei lopettanut sotaa? Palveliko lihamyllyjen pyörittäminen ulospääsystrategiaa, joka strategisten offensiivien suunnittelijoilta itseltään näytti puuttuvan? Nuorten sukupolvien kadehdittava elinvoima on psykohistorioitsija Lloyd deMausen (2002) ja sotauhrikultin tutkijan Richard Koenigsbergin (2009) mukaan toistuvasti uhrattu vanhemman polven valtataisteluissa.

Kuolemanvietti tähtäisi elämän jännitysten laukaisemiseen siten, että elämä saisi raueta tyhjiin. 2000-luvun evoluutiopsykologia on tulkinnut masennusta hieman vastaavana pelistä vetäytymisenä, toimintojen väliaikaisena alasajona voimien säästämiseksi parempaa tilaisuutta odotellessa (Nesse 2000). Vaikka jännityksen loppuminen helpottaa, eikä elämä kuitenkin uhmaa entropiaa eikä suinkaan antaudu sen vietäväksi? Tyhjiin raukeaminen ei ole yksilön kannalta oikein adaptiivista.

Rakkaus ja viha kytkeytyivät yhteen siksi, että seksuaalivietti ja aggressio ovat palvelleet samaa herraa, nimittäin itsesäilytystä. Freud johti vietin itseä vastaan kääntymisen oidipuskompleksista, jossa (poika)lapsi kohtaa ylivoimaisen kilpailijan tavoitellessaan viettikohdettaan. Hänen ei auta muuta kuin luopua kilpailusta ja tulla kilpailijansa kaltaiseksi tavoitellakseen myöhemmin toisaalla vastaavaa kohdetta. Luopuminen turhauttaa, ja aggressio suuntautuu kilpailijan sijasta itsen. Näin elämää integroivasta viettivoimasta tulee kielletty ja itseä puolustavasta aggressiosta itsen repimistä rangaistukseksi libidon sykkimisestä.

Freud totesi kehityksen aikatasojen sekoittuvan sitä mukaa kuin elämää laajentava ja sitä supistava voima eriytyivät. Nachträglichkeit,

jälkijättöisyys reaktionmuodostuksessa, on kyseessä vaikkapa silloin, kun seksuaalisesti herännyt tai moraalisesti kehittynyt yksilö kauhistuu lapsuutensa viattomiksi koettuja leikkereitä: nyt ne näyttävät aikuisen halujen ja halun kieltojen kautta. Charlotte Wellsin ohjaamassa elokuvassa *Aftersun* (2022) aikuinen nainen elää matkakuvien kautta läpi esipuberteetissa olevan tytön lomamuistoja etelänmatkalta poikamaisen isänsä kanssa. Aloitteellisen 11-vuotiaan mukaanpääsy isompien nuorten seuraan on ehjä muisto, mutta isän todistaminen väentelehtimässä eroottisesti tanssilattialla herättää torjuntaa, jota elokuva ilmentää siirtämällä kertojan aikuisen naishahmon tanssilattialle kauhistunein ilmein. Elokuva näyttää mielikuvituksen voiman: kauhistus voi herätä pelkästä oman seksuaalisuuden heräämisestä samalla lomamatkalla, jonka aikana isä avoimesti hakee sukupuoliyhteyttä. Sukupolvi-ajan rikkoutuminen uhkaa värjätä kielletyksi hyvätkin muistot leikkimielisestä isästä, joka varattomuudestaan ja yksinäisyydestään huolimatta on itsetuntoa tukeva kumppani muistelman tytölle. Kauhistuneet ilmeet voisi yhtä lailla tulkita myötätuntoisen surun ilmauksiksi.

Suomalaisrunoilija Uno Kailaan sisäinen sabotööri iski taasen aina, kun Kailas yritti elää ja rakastaa. Kailas ei tuntenut ansaitsevansa hyvää elämää. Häntä vaivasi syällisyys idealisoidun ystävänsä Bruno Schildin menetyksestä Aunuksen heimoretelle. Kailaksen kuvauksissa niin varma, vakaa ja uljas kaveri oli lähtenyt tuolle huonosti valmistellulle lasten ristiretkelle Suur-Suomen luomiseksi vain siksi, että oli tullut Uunolle sen luvanneeksi. Brunon äiti oli vielä vannottanut Uunoa ja muita poikia jäämään kotiin, jottei Brunokaan lähtisi. Brunon aikuisen vastuuntunnon takasi rakastava äiti, jollaisen Uno oli menettänyt 2-vuotiaana. Bruno oli sotansa jo käynyt, mutta Kailas halusi puhdistua sodanaikaisesta ”kellarisankaruudestaan” ja yksin teoin myös nuoruusiän masturbaation tahrasta uudestisyntyväällä sankariuhrilla, joka ei sitten osoittautunutkaan puhdistavaksi vaan liikaavaksi. Likaantuminen ylevöittävästä itsekkyydestä puhdistumisen sijasta toistuu ensimmäiseen maailmansotaan

lähteneiden idealistirunoilijoiden muisteluissa. Bruno katosi partiossa epäselvissä oloissa, ja Kailasta vaivasi epäily tämän kiduttamisesta vankina. Paluumarssi loskaisella tiellä savassa toisti vain ajatusta Brunon kuolemasta, trauman kertaamista. (Niinistö 1956, 82–89.)

Kailas onnistui runoilijana mutta arvostus tuntui silti epätodelliselta. Runon kuningas pakeni viinaan ja vaihtuviin naisiin; runoilijanlahjaa kehittäneen alter ego -ideaalinuorukaisen hän pelkäsi ajaneensa itsemurhaan, Brunon lailla ymmärtävän ja vakauttavan naisen kanssa olleen suhteen hän sabotoi (Niinistö 1956, 124–134). Kailaan lyriikan kestoteema on elämiskyvyyttömyys: rampa poika tulee kipeään tietoiseksi liikuntarajoitteesta eläytyessään terveiden poikien liikkuvuuteen pallopelin tuoksinassa ja vajoaa häpeään yritettyään nousta mukaan; raja aukesi railona, ja sieltä vyöryivät mieleen tunkevat vainolaiset tuhoamaan kaikkea sitä, mikä oli rakasta ja arvokasta. Runoilijan pakkoajatukset vartioivat rajaa viettivoimia ja niitä seuraavaa rangaistusta vastaan. Intrusiiviset halut tai niihin liittyneet ajatukset iskiivät rajan yli kuin vainolaiset konsanaan, niin myös niiden torjuntareaktiot. Niitä voisi verrata yliampuvaan autoimmuunireaktioon. Mitä kiihkeämmin Kailas yritti elää vapaasti, sitä ”masokistisemmin” (Niinistö 1956, 126–127) hän tuskan ja itserankaisun verkkoihin tarttui.

Tuberkuloosiin menehtyminen pitkitetyn kuoleman varjossa elämisen jälkeen oli Suomessa yleistä sotien välisenä aikana, mutta tuo kohtalo panee juuri Kailaan kohdalla miettimään sairautta metaforana. Tuberkuloosia pelättiin sen valta-aikana oikullisesti iskevänä, salaperäisenä voimana, joka varasti elämän. Romantiikan aikana tuberkuloosi voitiin ymmärtää myös intohimoisten hengen aristokraattien sairaudeksi, johon kuoleminen tarjosi myös lunastuksen rajanylityksistä. (Sontag 1977.) ”Kiihkeä, miltei intohimoinen eläytyminen syällisyudentuntoon kätki syvän sovituksen tarpeen ja kahlehti runoilijan kireänä jännitteenä, kahlehtivana renkaana”, toteaa Kailaan elämäkerturi Maunu Niinistö (1956, 125). Hengittäessään avautuu maailmalle, mutta keuhkorakkuloiden immu-

nirektio sulkee hapen ottamisen. Epävarmuus ja jännitys saavat pidättämään henkeä, jos epäilee saavansa tyrmäyksen. (Rosa 2022, 92–98.) Niinhän Kailas epäili salaisen syyllisyytensä vuoksi. Kailaan hengitystä päihteet ja irtoseksi olivat helpottaneet ainoastaan hetkellisesti.

Syyllisyyden käsittelytavoista

“Erinnern, wiederholen, durcharbeiten” (1914)-tutkielmassaan (Freud 1982b, 205–215) Freud pohti toistopakosta vapautumista. Menetyksiin suositellaan surutyötä, sillä töitähän suoritusyhteiskunnassa muutoinkin tehdään: hoidetaan ikävä homma pois työmuistia kuormittamasta. Psykoanalytikko Hans-Jürgen Wirth (2022, 155–189) on soveltanut läpityöstämistä ja surutyötä myös kansalliseen suuryhmään, saksalaisiin, vaikka C. Fred Alfordin (1989, 83–103) mukaan suuryhmit eivät kypsy yksilöiden tai edes pienryhmien tavoin vastuuseen impulsseistaan, vaan taipuvat torjumaan kuoleman/eron maanisella paolla tai paranoidis-skitsoidisella syytelyllä, oman minän puhdistamisella kaatamalla käsittelemättömän lian toisille.

Holokaustin paljastumista ja omaa sotatraumaansa syytetyt länsisaksalaiset käsitelivät aluksi pakenemalla työhön: pinnallisen denatisoinnin jälkeen elettiin kuin oltaisiin palattu pikkuporvarilliseen normaaliin kasvattamaan elintasoja ja sievistämään kotia koriste-esineillä. 1960-luvulla torjuttu palasi joukkotuhontaa organisoineen logistiikkajohtajan Adolf Eichmannin oikeudenkäynnissä ja suurten opiskelijaikäluokkien kulttuurisessa kapinassa vanhempiensa fasismia vastaan. Vasemmistososiaalidemokraattisen liittokanslerin Willy Brandtin polvistuminen Varsovan gheton muistomerkillä yhdessä aluemenetykset myöntävän idänpolitiikan kanssa valmisti tietä menneiden väistymiselle nykyyhetkestä menneisyyteen niin hyvitetynä kuin symbolisin keinoin oli mahdollista.

Katumusharjoituksista huolimatta saksalaisia on piinannut kuolevuuden tunto enemmän kuin muita länsieurooppalaisia ehkä siksi, et-

teivät he uskoneet ansaitsevansa enää elää. Rauhanliike ja metsäkuolemien kauhistelu ammensivat voimansa tiedostamattomista kauhuista ja konflikteista. Ukrainan sodan enätyskalliin energiatalven jälkeenkin Saksa sulki itsepäisesti viimeiset ydinvoimalansa, vaikka Suomi riemuitsi sähkövoimantuotantonsa vahvistumisesta uuden ydinvoimalan kaupallisen tuotannon alkamisella. Huoli tulevien polvien kohtalosta kieli siitä surusta, että itse ei ollut saanut huolehtimista osakseen vanhempien ollessa kiinni omassa kamppailussaan.

Freudin tapailema kokemuksen laatu, “unheimlich” (kammottava) oli kotoinen tunne silloinkin, kun kammutusta tarkastellaan kaukana kotoa. Hajonneiden valtioiden sisällissotakokemuksissa tuttua saksalaisille oli pommitusten ja karkotusten trauma, josta sodanjälkeisessä talousihmeessä ei enää puhuttu. Aluepommitusten tulimyrskyjä ja karkotusten kuolemanmarsseja alettiin käsitellä tv-sarjoissa vasta 2010-luvulla, mutta itse koetun kodittomuuden muisto herkisti saksalaiset ottamaan vastaan Syyrian sotapakolaisia vuonna 2015 paljon auliimmin kuin naapurimaat. Wirthin mukaan voidaan hyvinkin puhua kehittyneestä eläytymiskyvystä toisten haavoittuvuutta kohtaan, ei enää jälkijättöisistä syyllisyyden maksamisesta sijaiskohteen avulla.

Saksalaisten psyykkistä vastuullisuutta on osoittanut haluttomuus varustautua sotilaalliseksi suurvallaksi Eurooppaa johtamaan, vaikka Yhdysvaltojen vastahakoisuus enää yksin vastata Euroopan puolustuksesta ja johtajatta ajelehtiva EU alueellisen hegemonian suuntaan viittoilisivatkin (David-Wilp 2023). Kansallisyllpeydellä ei ole ollut yhtä paljon väliä kuin vaikkapa briteille tai ranskalaisille, sillä saksalaiset ovat oppineet EU:nkin pysyvän koossa vain neuvotelluilla kompromisseilla eikä niin, että isoin maa vie kaiken. Reilua peliä yritettiin Venäjänkin suuntaan, mutta sieltäpäin vastaan iski paranoidinen epäluottamus ja voimapolitiikka. Jälkisotilaallinen, tekojaan hyvittävä ja toisia huomioon ottava Saksa on psykologisesti jopa liian pitkälle kehittynyt sopeutuakseen sellaisenaan ympäristöön, jossa koveneva

resurssi- ja reviiiritaistelu painaa ihmiskuntaa itseilmaisuhyveistä takaisin häikäilemättömiin itsesäilytyshyveisiin.

Syytteessä elävyyden tunto

Sadistisen yliminän jatkuvasti vireillä oleva kanne Kafkan oikeusistuimeen kattaa tekojen sijasta koko olemuksen. Itseen kohdistuva aggressio tuli käyttöön Freudin kirjoituksessa "Trauer und Melancholie" (1917): menetety suhteen sureminen kääntyy itsen rankaisemiseksi siitä, että on arvoton rakastettavaksi – olkoonkin, että menetetty rakkauden kohde olisi kuollut. Tällöin sisäinen ristiriita muuttuu masennukseksi. Itseä hyljeksittäessä menetetystä rakkaudesta pidetään kiinni aivan kuin itsen kohtelemisen kaltoin estäisi kaivatun menetystä kääntymästä lopulliseksi. Jos lapsi ei saa rakastaa itseään sellaisena kuin on, myönteinen tunnelataus itseä kohtaan tai "mi-nälibido" täytyy sammuttaa; nyt epäilyt saavat hallita vailla vastapainoa.

Vieteistä ja viettikohtaloista puhuminen hämentää nykylukijaa, vaikka viettikielellä tapailtaisiin hyvinkin kokemusläheisiä ilmiöitä. Torjuttu Es avautuu nykyihmisille helpommin, jos se riisutaan seksuaalisen oidipuskompeksin (viettikonfliktin) rasitteista. Freud myönsi avoimesti saaneensa Es:n (idin) käsitteen Georg Groddeckilta, psykosomatiikan perustajalta ja "villiltä" psykoanalyytikolta. Villiys psykoanalytikolla tarkoitti yhtäältä ei-lääkäreitä, toisaalta mielikuvituksen käyttöä Freudin omia oppeja sovellettaessa.

Groddeckin Es viittaa kaikessa laajuudessaan elämänprosessiin. Groddeckilla Es elää ihmistä rajoittamattoman mielihyväperiaatteen vallitessa. (Groddeck 1914/2020; 1983.) Vitalistinen aikalaisvivahdus kannattaa ohittaa ja tyytyä hakemaan oidipaalista seksuaaliviettiä parempia merkityksiä Es:lle. Ranskalaisten psykoanalyttikojen termi viettitoiminnalle, *pulsation*, tavoittaa viettipuolen elämän sykkeenä. Kyse ei ole vieteistä tai teoista vaan elävistä olennoista, jotka voisivat kehittyä parhaimmilleen vain toisten yhteydessä.

Groddeckilaisittain ajatellen libido olisikin elävyyden tunnetta, omassa ruumiissa asumista ja siitä nauttimista, jolloin kaikessa tulee astuneeksi sadistisen yliminän miinoituksiin. Freudilaisittain kyse olisi narsistisesta latauksesta, joka kilpailee objektisuhdelatauksen kanssa. Freud paikansi libidovaraston ensin minään, sitten katsoi minän kilpailevan siitä rakkauden kohteiden kanssa, mutta palasi lopuksi puhumaan primaarinarsismista (Freud 1940/2010).

Vetäytyminen suojautumiskeinona

Jos tulee tyrmätyksi, vetäyty häpeissään kontaktista ja haluaisi mielessään vajota maan alle. Häpeä ei tunne sovitusta. Paavo Kettusen mukaan häväistylle ei voi antaa anteeksi hänen syntejään teologisessa ripissä, sillä kyse ei ole väärästä teosta vaan siitä, että hänen olemassaolonsa on väärin. Niin on annettu ymmärtää, joten häpeän alainen koettaa painua näkymättömiin ja pyyhkiä itsensä pois. (Kettunen 2011, 91–97, 383–395.)

Havainnollisen esimerkin asiaankuuluvan "it-serakkauden" sammuttamisesta keksii helposti muualta kuin oidipaalisesta vertailusta ylivoimaiseen isään. Suomessa on pitkäikäistyöttömien lisäksi 140 000 työvoimasta ja koulutuksesta kokonaan vetäytyntä, joista osa on kroonisesti syrjäytettyjä kiusaamalla ja lannistamalla. Miksi he pyrkisivät ihmisten yhteyteen tai yrittäisivät yhtään mitään, jos jokaisesta liikeyksiköstä seuraa sisäistetyn opin mukaan pilkka ja tyrmäys? Kukapa hakisi yhä uudestaan vahvistusta kiellolle olla olemassa, näkyä tai hengittää?¹ Elämänsykehän se pelottaa elämästä tyrmäyksen pelossa vetäytyviä, ja elämänsykehän se tukahdutetaan nuorten videoimien rituaalinöyryytysten ja hakkaamisten uhreilta.

Jos jonkun psykologinen immuniteetti on heikentynyt, hyväksyntää itsepuolustuksen hinnalla hakeva joutuu muita helpommin hyväksikäytetyksi². Koskelan rakennustyömaalla vuonna 2020 kolme 16-vuotiasta poikaa räikkäsi hengiltä "kaverinsa", kodin ulkopuolelle

sijoitetun pojan, joka suojattomuuttaan palveli nokkimisjärjestyksen alimmaisena eli pysyvästi pahoinpideltyinä pahoinpitelijöiden omanarvontunteen kohokkeeksi. Muutakaan motiivia poliisi ei keksinyt: sadistiset ryppäyssessiot olivat toistuneet kolmituntisina yltyen viimein murhaamiseksi. Rääkkäystä oli nykytapaan dokumentoitu puhelimiin. Koskelan syytetyt kertoivat ”rankaisuleikistä”, ryhmään mukaan pääsemisestä kiusaamalla ja selfieistä ”alkoholisoituneiden ja kodittoman näköisten” kanssa samoissa kuvissa julkisilla paikoilla. Vaikka kuva-asetelmien tarkoitus jäi hämäräksi, ne osoittivat ainakin tekijöidensä tietoisuutta yhteiskunnallisista hierarkioista.

Vuotta myöhemmin Hämeen poliisi sai tutkiakseen nöyryytysvideon, jossa nuoret naiset ja miehet pakottivat nuoren miehen nuolemaan toisen kenkää, ylistämään nimeltä mainiten kolmea henkilöä ja solvaamaan itseään. Videolla näkyi myös tupakan tumppaaminen käteen ja suuhun virtsaamista. Tapahtumasarjan ilmeinen tarkoitus oli panna näyttämölle ihmisarvoa nollasummapelinä. Videoidut pahoinpitelyt ja nöyryytykset ovat sittemmin yleistyneet. Etelä-Korean hierarkkis-meritokraattisessa koulumaailmassa näytellään vastaavia sadomasokistisia draamoja jatkuvasti. (Siltala 2022, 472–478; Zaki 2023.)

Heinz Kohutille (1971) ja Hartmut Rosalle (2022) narsismi ei ole patologista itserakautta vaan tervettä kohtaamiskehitystä, jossa itsen ja toisen rakastaminen ovat toistensa sisäisiä ehtoja. Kehittyäkseen itsekseen lapsen on löydettävä yhteys toisiin ja saatava vastakaikua sille mitä on. (Sletvold & Brothers 2023.) Patologinen narsismi, toisen alistaminen ja itsen nostaminen toisen kustannuksella, näyttäytyy kohtaamiskehityksen, peilaamisen ja idealisoinnin epäonnistumisena. (Siltala 1989, 330–342; Allcorn & Duncan 2023). Tältä kannalta katsottuna henkilön tuhoavuus on suorassa suhteessa kehitysmahdollisuuksien tukahduttamiseen. Minäkokemuksen ja objektimaailman hajanaisuutta kompensoidaan julmuudella ja väkivallalla. (Itzkowitz 2018, 43.) Torjunnan sisäistyminen rankaisevaksi

objektiksi voi johtaa siihen, että toiset ihmiset koetaan sen kautta ja heitä hallitaan väkivaltaisesti. (Craparo ym. 2013.)

Toistopakosta eläytymiseen ja vastuun ottaminen

Herkkyys mittaa sivilisaation kehitystasetta. Se kertoo keskinäisen väkivallan vähenemisestä. Ajattelun integratiivinen kompleksisuus, mielenlukutaito ja suhteellisuudentaju auttavat sopeutumaan monimutkaisen työn ja vaihtelevien keskinäisten riippuvuus-suhteiden maailmaan, jossa arvoista ei olla yksimielisiä. Poliittinen psykologia liittyy integratiivisen kompleksisuuden liberaaleihin toimijoihin, jotka prosessoivat havaintoja ja tunnevasteitaan harkitummin eivätkä päästä selkädinreaktioitaan esiin muutoin kuin paineen alla tai huonosti nukkuneina. He pystyvät näkemään myönteisiä ja kielteisiä piirteitä toisiinsa liittyneinä eikä erillisinä. (Convay ym. 2018.) Kauppasuhteet merkitsivät siirtymistä yhteisökeskeisistä henkiinjäämisarvoista yksilöllisiin itseilmaisuarvoihin. Ei enää edellytetty arvojen samanlaisuutta eikä kumarrettu samoja kuvia niin kuin vaadittiin silloin, kun traditioiden koossapitämät suuryhmittä tappelivat resursseista toisia suuryhmiä vastaan. (Rifkin 2010; Inglehart 2018.) Psykoanalyysi kehittyi oikeastaan yhdeksi tavaksi sovittaa yhteiskunnan normipaineita ja yksilöllistä tunnustuksen tarvetta. Psykoanalyttinen kehitystarina johti rajojen vakiinnuttamiseen eroamalla alkuyhteydestä itsenäisyystaistelun kautta ja yhdistymällä uudestaan vapaan valinnan pohjalta (Kirschner 1996).

Yksilöllistymisessä houkutti perinteellisistä ryhmistä riippumaton valinnanvapaus, mutta vapautta saattelivat myös entistä henkilökohtaisemmat riskit niin työ- kuin persoonallisuusmarkkinoilla. Vaarana oli kadottaa itsensä, kun se oli pantu peliin roolit ylittävällä tavalla. Koska enää ei oltu tekemisissä ensisijaisesti kollektiivin edustajina (klaanin, uskontokunnan, kansakunnan) vaan omina itseyksinään, myös hylkääminen koettiin entistä kovempaan arvonmenetyksenä.

David Riesman ym. luonnehti sosiologisessa aikalaisdiagnoosissaan *The lonely crowd* (1950) porvariston nousuaikaa sisäistetyin moraalikoodiston ajaksi erotukseksi esimodernista samanlaisuuden vaatimuksesta. Riesman piti sisältä eikä joukon mukana ohjautuvaa periaatteen miestä kehittyneempänä kuin ulkoahjautuvaa häpeäkulttuuria. Hän piti kuitenkin mahdollisena herkistymistä toisten tunnoille ja näkökulmille myös hyvässä mielessä. Hyvästä ulkoahjautuvuudesta on nuorten nöyryytysvideoissa palattu kuitenkin häpeäkulttuuriin, jossa sen paremmin itsestä kuin toisesta ei tunneta moraalista vastuuta. Kaupallinen riippuvuus edellyttää herkistymistä toisten mielelle ja arvoille, mutta herkkydeltä suojautuminen kovenevassa kilpailussa puolestaan uhkaa kääntää sivilisoitumisen brutalisoitumiseksi.

Empaattisesta ulkoahjautuvuudesta sadistisen yliminän paluuseen

Erich Frommin autoritaarisuustutkimuksista (Wiggershaus 1986, 171–178) lähtien erilaiset paot vapaudesta ryhmään sulautumiseen tarjosivat helpotusta. Akateemisen maailman ja median havahtuminen ryhmäkohtaisiin vääryksiin on sekin yritys koodata yksilöllistä arvonmenetyspelkoa keskinäisen turvakuutuksen piiriin loukkaantumalla refleksinomaisesti rodun, uskonnon tai sukupuolisen suuntauksen puolesta, ikään kuin osittaiset määreet koskaan kirvoittaisivat yhtä suuria pelkoja ja toiveita kuin toive tulla hyväksytyksi yksilönä ja pelko tulla hylätyksi yksilönä (ks. myös Twenge 2023c). Kun politiikkaa käytetään minäkoheesio vahvistamiseen, itsen määrittely vaatii etäisyyttä ei-itseen. Entistä vaikeammaksi käy kompromissihakuisten koalitioiden muodostaminen rajattujen yhteisten tavoitteiden asettamiseksi ja toteuttamiseksi konkreettisesti. (Brady ym. 2017; Sasse 2018; Federico & Malka 2018.)

Kun tuomitsee muita sellaisesta, mihin pelkää tiedostamattaan syylistyvänsä, pääsee yliminän suojaan. Yhtä oleminen ihanteen kanssa on Robert Samuelsin mukaan narsistista har-

haa, olipa poliittinen oikeutus sille mikä tahansa. Todellisuudessa entistä harvempi voi olla tyytyväinen itseensä meritokraattisessa yhteiskunnassa, jossa huippuasiantuntijat ylityöllistyvät, yhä suurempi osa työvoimasta alityöllistyy ja keskiluokka pelkää putoavansa. Meritokratia ei toteudu ihanteen mukaisena, ja koulutuksenkin suhteelliset palkinnot ovat 2000-luvulla huppenneet ainakin sukupolvien tulo- ja varallisuustasoilla mitaten. Vaatiessaan koulutusta kaikille tai sisällyttäessään syrjittyjä ryhmiä yhteiskuntaan hyvää tarkoittavat integroijat itse asiassa vahvistavat julmaa ulossulkemispeliä. He sulkeutuvat kokemustiedolta samastuen rankaisevaan yliminään, jolloin tunneviestintä jää populistille. Pakonomainen halu hallita ja ennakoida kaikkea tiedolla ja määritelmillä viittaa Samuelsin mukaan koulutetuimman väen salattuun syylisyydentuntoon siitä, että he olisivat myötävaikuttaneet yliminänsä tuomitsemaan epätasa-arvoisuuteen. (Samuels 2016, 31–57.)

Polarisoidussa identiteettipolitiikassa toisetutetut pahikset eivät voi tehdä mitään oikein, sillä väärin on heidän pelkkä olemassaolonsa. Yhteiskuntien kannalta itsetuhoisesta asetelmasta löytyy sijaa “Das Ich und das Es” -tutkielman käsitteellistyksille: sadistinen yliminä ei ole lepytettävissä noudattamalla lakia ja alistumalla rangaistukseen, sillä kiellettyä ei olekaan nimenomainen tekoluokka tai edes jokin tiedostamaton ajatus. Kiellettyä on oleminen, eläminen, näkyminen, kuuluminen – siis groddeckilainen elämäntunne kaikessa laajuudessaan. “Isän laki” tai yleensä lainalainen yhteiskunta edellyttää tietoa normeista: ohjautuakseen itse tarvitsee jonkinlaisen kartan. Lain kielto implikoi, että jotkut toiminnat tai ajatukset ovat myös sallittuja. Minäihanne – jota edustaviin hahmoin voi samastua, jakaa heidän oikeutensa olla olemassa ja heidän pätevyytensä tehdä niin kuin pitää – avaisi oven sallittuun käyttäytymiseen. Jos omaa hyväksyttävyyttä ei ole sisäistetty eikä selviä sääntöjä ole, täytyy pälyillä muiden reaktiota ja kuulostella heidän mielialaansa kuitenkin epäillen, tarkoittavatko sanatkaan samaa kuin vielä eilen.

Integratiivisen kompleksisuuden supistaminen voi palvella oletetun vertaisryhmän miellyttämistä. Monet nuoret eivät *Helsingin Sanomien* (Loula 2023) reportaasin mukaan kyyneleet tai halunneet poistua kotoaan, koska puhelin oli heille ulkomaailmaa tärkeämpi. Lepoaika koulun ja harrastusten jälkeen ei suinkaan koitunut levoksi nuorille, joita puhelimen päyystäminen valvotti. Muutoin he uhkasivat jäädä paitsi oletetusta elämänmenosta. “Nuoret ovat tottuneet täyttämään tyhjän tilan jollakin ärsykkeellä, puhelin on helppo keino löytää tekemistä ja ajantäytettä”, perusteli 17-vuotias lukiolaistyttö. Lukiolainen saattoi viettää ruudulla 7–8 tuntiakin, jos mukaan luettiin henkinen poissaolo opetuksen seuraamisesta. Opettajat valittivat, ettei oppilaiden kanssa tahtonut enää saada luoduksi katsekontaktia. Korona-aikana 15–24-vuotiaat viettivät keskimäärin 5 tuntia 46 minuuttia näyttöruudun ääressä. Juuri tämä ikäryhmä väsytti itseään roikkumalla yöhön saakka näytöllä. Yli 10-vuotiaista 85 prosenttia seurasi somea ja puolet heistä intensiivisesti, monta kertaa päivässä. Eniten somesta riippuvaisia olivat 15–24-vuotiaat tytöt/naiset.

Yliminä asuu älypuhelimessa, jonka välityksellä toisten arvioita minusta seurailaan reaaliaikaisesti. Minäihanne puolestaan muodostuu siitä, mitä toiset esittävät saavuttaneensa. Yliminäkonflikti syntyy itsensä vertaamisesta kuviteltuun täydellisyyteen, mikä ahdistaa, masentaa, häiritsee minäkuva ja ruokkii itsemurha-ajatuksia. Juutalais-kristillisen mielialaetiikan sijasta vain seurausten välttäminen merkitsee, ei periaatteiden noudattaminen. Häpeän tehtävä on varoittaa yksilöä suhteellisen ranking- asemansa heikkenemisestä viiteryhmässä: häpeäsignaali ennakoii hylkäämistä ja siten turvallisuushkaa. Sosiaalinen perfektonismi onkin lisääntynyt some-aikana. (Beverley 2021.)

Nuorisotutkija Jean M. Twenge ja moraalipsykologi Jonathan Haidt ovat osoittaneet, että someriippuvuudella ja teinimasennuksella on Yhdysvalloissa kausaalinen suhde – ilmiöt eivät vain ole sattuneet samaan ajanjaksoon. Teini-

masennus alkoi trendinä vuonna 2012, vaikka talous oli juuri tuolloin nousemassa finanssi-kiisiin alhosta. Vuonna 2012 useimmilla amerikkalaisilla oli jo älypuhelin, ja vain yksi teini neljästä ei käyttänyt somea. Silloin tuli myös selfie-mahdollisuus ja Instagram, jossa vertaila ulkonäköä. Nyt oltiin vastakkain somen ehdottomien vaatimusten ja tuomioiden kanssa ilman että nonverbaalinen viestintä elävissä kontakteissa olisi ehdottomuutta lieventänyt. Superverkottuneet teinit uskalsivat kokeilla entistä vähemmän; virallisilta ihanteiltaan he olivat suvaitsevia mutta entistä onnettomampia ja valmistautumattomia aikuiselämään.

Eteläkorealaisessa koulutus- ja meritokratia-helvetissä teinien paine tulee somen lisäksi koulun ja kokeiden pistesijoista ja kunnianhimoisilta vanhemmilta, mutta Yhdysvalloissa vastaavaa kokevat vain Ivy League -yliopistoihin pyrkivät. Masennuksen painottuminen 13–14-vuotiaisiin ei liioin viittaa jatkokoulutus-paineisiin. Tässä ikäryhmässä läksyjen kanssa vietetty aika on jopa vähentynyt. Amerikkalaiset huippuoppilaat saattavat olla jopa vähemmän masentuneita, kun taas koulua laiskimmin käyvät tytöt viihtyvät eniten somessa.

Haidtin mukaa näytön ääressä vietetyn ajan rajoittaminen ei vielä auttaisi, sillä somepaastoon yksin jättäytyvä hätäänny vain entisestään jäädessään yksin ulkopuolelle muiden jatkaessa. Ruoskiva yliminä syntyy siis yhteisvaikutuksena: dyadinen kiinnittyminen tapahtuu mallivanhemman sijasta ryhmään, jonka kuvittelee olevan intensiivisen kiinnostunut juuri minusta. Vertaisryhmään kuulumisten ja kutsujen ulkopuolelle jää, ellei seuraa somea tiheästi. Sokeria voi välttää, somea ei, sillä somea käyttämätön sairastuu toisten somenkäytöstä. Toki suurkäyttäjillä ja kohtuukäyttäjillä on eroa, ja jotkut osaavat käyttää somea itseä suojelevalla tavalla.

Poikia suojaa suhteellisesti se, että he pelaavat ja katsovat Netflixiä nettiruudun ääressä, kun taas tytöt altistuvat toisten mielipidepörsille enemmän, millä on vaikutusta mielen-terveysongelmien esiintyvyyteen heillä keski-

määriin. (Haidt 2023a; Twenge 2023a; Twenge 2023b.)

Haidtin mukaan koronamasennuksesta puhuminen on harhaista, sillä nuoret olivat jo ennen koronasulkuja sosiaalisesti eristyneitä, eivätkä rajoitukset tuoneet siihen paljon lisää. Ilmiö ei ole mitenkään amerikkalainen, sillä teinityttöjen mielenterveyskäyrät Skandinavian maissa ennen koronaa mutta älypuhelinien tultua seurailevat yllättävän tarkoin amerikkalaisia älypuhelinien yleistymisen tahdissa. (Rausch & Haidt 2023.)

Someohjautuvien masennusta ja itsetuhoisuutta voisi luonnehtia käänteiseksi objekti-konstanssiksi, traumapsykologi Kirsti Palosen käsitettä uuteen yhteyteen lainatakseni. “Minusta tuntuu, että puhelin kädessä ei ole niin avuton olo kuin ilman sitä”, totesi 16-vuotias lukiolaistyttö, joka arvioi viettävänsä puhelimella seitsemän tuntia päivässä. (Salakari 2023.) Ahdistuksen perusmuotoja eritellyt psykoanalyttikko Fritz Riemann (1961) luonnehtii itsensä kadottamisen pelkoa skitsoidiseksi kokemukseksi, kun taas kokemus aidon suhteen puuttumisesta masentaa. Kaoottinen suhde voi johtaa neuroottisiin hallintayrityksiin. Hylkimiskokemukset jäykistävät, sillä silloin ei tohdi antaa minkään resonoida – ahdistus on halun vihollinen. Kaikkein suurin ahdistus nousee maailman katoamisesta rangaistukseksi omasta vääränlaisuudesta. Heiveröinen minäkonstanssi juontuu osaksi maailman epävakaudesta, ei vain havaitsijan epävarmuudesta.

Yual Noah Hararin (2017) mukaan nettialustojen algoritmit puhuttelevat viettipuolta suoraan, ohi egon ja harkinnan. Limbisten tumakkeiden tunnereaktiot ohi prefrontaalisen korteksin reagoivat vaaraan menneiden kokemusten ehdollistamina. Daniel Kahnemanin, Jaak Paankseppin tai Mark Solmsin kuvaama harkinta ennen tekemistä tulee lähelle egon liikkumavaraa suhteessa impulssikerrokseen ja alakerrasta voimansa ammentavaan yliminään, joka todellakaan ei ole korkeimman etiikan edustaja. Reaaliaikaisella nettialustalla parviälly ei vahvasta harkintaa hajauttamalla sitä, vaan trollaukset ja äärireaktiot vetävät al-

goritmin syöttämiä seuraajia. Näin yhteiskunta muuttuu eriskunnaksi, josta puuttuu yhteinen viitetodellisuus. (Haidt 2023b.)

Elämänilmauksista valikoimatta rankaiseva sisäinen jengiorganisaatio³ muodostuu Es:n impulsseista, vaikkapa prefrontaalisen korteksin, pitkäkestoisen muistin kokemusvastaston tai sisäistettyjen moraaliperiaatteiden estämättä. Somevälitteisessä todellisuudessa kaikki voi olla kiellettyä ja jopa kakkuresepti tai kukanhoito-ohje nostattaa purkauksia. Pääasia on pelotella uhri pelkäämään omaa elämäänsä ja elävyyttään. Orwellin isovelji on kaikkialla, mutta todellisuudessa sitä ei ole olemassa. Kammottavinta on se, ettei sillä ihon alle tunkeutumisen ja pelokkaan huomion vangitsemisen lisäksi näytä olevan ymmärrettävää tavoitetta. (Lehtonen 2021, 141–153.)

Ylenpalttiselle syyllystyvyydelle ja sadistisen yliminän itseen suuntaamiselle on vaikea osoittaa adaptiivista funktiota, jos se ei auta väistämään vaaroja. Jos hankkiutuu maksamaan rikoksista, joita ei edes ole tehnyt tai rankaisee itseään pelkästä ajatuksen idusta ikään kuin jo se olisi peruuttamaton teko, kyse on epä määräisen hylkäämisahdistuksen sitomisesta. Viallisesta yliminästä ei ole oppaaksi elämään, jos se sananmukaisesti heittää pois lapsen pesuveiden mukana tukahduttaessaan paheksunnan pelossa kaikki elämänilmaisut rumina ja tuomittavina. Itsen kaltoin kohteleva on yliminävaurio.

Freudin hylkimä minävaurioinen psykoanalyttikko Viktor Tausk kehitteli sata vuotta sitten herkistymisensä pohjalta idean vaikuttamiskoneesta skitsofreenikoilla (Tausk 1919/1992; Roazen 1969; Gay 1990, 480): mystinen laite hallitsi skitsofreenikkojen mielestä heidän mieltään säteillä tai näkymättömillä johdoilla. Laitetta operoi pahansuopa lääkäri, joka käytti kidutukseen myös implantteja. Tausk piti mahdollisena ymmärtää myös skitsofreenikon toiveita ja pelkoja. Hän painotti egon heikentymistä rajojen ylläpitäjänä mielen ja ulkomaailman, itsen ja toisten, menneen ja nykyhetken välillä. Tähän ideaan nojaten Paul Federn ke-

hitteli sittemmin psykoanalyyssissa käytetyn skitsofreniateorian.

Korona-aikana rehottaneet teoriat eliittisalaaliitosta tai rokotteiden kautta siirretyistä mikrosiruisista muistuttavat erehdyttävästi Tauskin kuvailemaa kokemusta. Salaliittoteorioissa kiintoisinta oli kokemus episteemisen todellisuuden pettävyvyydestä ja orientaation vaikeudesta. Vastakkaiset totuudet viihtyvät toisiaan kiusaamatta myös valeutisissa (Harris 2022) – tai oikeankin median päiväunimaisessa lyhytmuistisuudessa, jossa olotilat ja tunnelmat vaihtuvat totaalaisesti niin kuin partiaaliobjektit. Koronaakin pelättiin ensin kuin Ilmestyskirjan vitsausta, mutta sitten se vain unohdettiin sota-utisten tieltä, vaikka koronaluvut ja -kuolemat eivät vähentyneet. Salaliittoteoreetikko vihjaa, että uutistodellisuuden takana on syvemmälle kätkeyty todellisuus. Pentagonin tiedusteluai-neistoa sotapelisivustoille ladannut 21-vuotias kansalliskaartilainen ilmeisesti uskoi eliitin syvävaltioon, ja Suomessa vastaavat paljastajat kaivelivat esiin syvävaltiota Puolustusvoimien ylläpitämästä valtakunnallisesta tunneliverkostosta. Jos kaikkinäkevä ja kaikivoipa syvävaltio saataisiin todistetuksi, maailma ei ainakaan olisi kaoottisten voimien pelikenttä. Realiteettikykyinen toimijuus tuntuisi näin palautuneen ainakin joillekin, nimittäin nyörejä vetelevälle salaliitolle ja sen paljastajille (Aholainen 2023; Nykänen 2023).

Syyllystymisalttiudelle vastakkainen yliminävaurio on kyseessä, jos ihminen ei syöllisty eikä häpeä vaikka pitäisi. Sometrollit, psykopaattiset johtajat, koulukiusaajat ja muut kovanahkaiset statuksensa kohottajat pystyvät ulkoistamaan synn ja taistelemaan pahaan vastaan itsen ulkopuolella siinä missä ohutihoinen, syöllistytvä ja häpeäaltis pyytelee anteeksi olemassaoloaan. Revansistiset valtiot ja niiden strongman-johtajat syyttävät kaikesta muita: katumus, syöllisyudentunto ja vastuu toisista loistavat poissaolollaan.

Disorganisoidusta kiinnittymistavasta on arveltu olevan etua sopeuduttaessa slummien tai romahtaneiden valtioiden epäluotettavaan,

ennakoitavaksi mahdottomaan todellisuuteen: paranoidinen epäluottamus palvelee katunokkelaa selviytyjää, olkoonkin tämä emotionaalisesti kuinka onneton hyvänsä. (Maestriperi & Klimczuk 2013, 47–52, 58; Flinn ym. 2013, 101–102; Siltala 2013, 436–438.) Hans-Jürgen Wirthin mukaan kuolemanvietti ei ole valinnanvapauden alleen jyräävä voima vaan kompromissimuodostuma. Vajavaisen vietti-varustuksen saanut ihminen joutuu sopeutumaan tunteilla ja älyllä itse luomaansa todellisuuteen, yhteiskuntaan. Tuhoavuus ja ryhmän alaisuuteen taantuminen voidaan selittää sopeutumaksi kilpailuun, jossa resursseja ei riitä kaikille ja yhden arvo on toiselta pois. Psykopaatit voivat menestyä huippujohtajina ainakin aikansa. Otto F. Kernbergin analysoima pahanlaatuinen narsisti (1993, 275–310) välineellisesti toiset, ei empatisoitunut, oli seurauksista piittaamaton, ja häntä luonnehti ylemmyyden tavoittelu toisia alentamalla. Hannah Arendt (1964/1986), Harald Weltzer (2005) ja Robert Jay Lifton (1986) ovat kaikki korostaneet natsirikollisten silmiinpistävää tavallisuutta ja lohkovaa suhtautumista työhönsä. Todellisuuden lohkominen ja tunteiden puuduttaminen oli keino selvitä. Viime kädessä kuoleman voittaminen hallitsemalla toisten kuolevuutta oli puhdistuksissakin pääasia. (Fromm 1964; Lifton 1986; Richter 1979/2005.) Entistä vaarallisemmasta maailmasta selviää paremmin ilman empatiaa. Vastuunkannosta voi taantua ulkoistamaan. Häpeämätön aggressio ja ulkoistaminen suojelevat sisäiseltä piinalta, joka itseään toistenkin puolesta syyttelevillä korostuu (Hibbing ym. 2014, 337–341).

Narsismin sosiologi Shahrssad Amiri pitää häpeää syöllisyuden edellytyksenä: se kertoo yksilön etäisyyden ihanteesta toisten näkemänä. Itsereflektiivisyys tulee toisten katseen sisäistämistä. Herkkyyys toisen loukkaantuvuudelle on tahdikkuutta, jonka avulla kanssakäymisessä vältetään törmäykset. (Amiri 2008, 235–236, 261–268.) Tahdikkuuden puutteesta kertoo poliittisen keskustelun raaistuminen ivalliseksi päällehuutamiseksi; some-viestinässä viestijä pääsee piiloon arvioivilta katseilta mutta voi suunnata sitäkin armottomamman

katseen ärsytyksensä kohteisiin. Suomalaiset veteraanipoliitikot vetäytyvät eduskunnasta ja kunnanvaltuustoista, koska altistuminen somen kärjistämälle ja raaiamalle puheelle on kokeneillekin raskasta, ja sanat voivat konkreettisoitua väkivallaksi. Piittaamattomuus toisten arviosta kertoo myös rajan puuttumisesta: ei olla kokonaispersoonien välisessä suhteessa eikä kyetä käymään intrapsyykkisesti läpi konfliktteja oidipaalisella, trianguloituneella tavalla (Amiri 2008, 269–270).

Psykoanalyttinen repressiivisen desublimaatian – esimerkiksi somen dopamiinikoukutus – kritiikki leimataan herkästi moralisoinniksi (Amiri 2008, 211), mutta niin Amirin kuin intiimin tyranniasta ja julkisen sfäärin katoamisesta kirjoittanut sosiologi Richard Sennett näkevät vaarana vastavuoroisen pelaamisen katoamisen: kanssakäymiseen antaudutaan vain vaatien tunnustusta itselle sellaisena kuin itsensä haluaa nähdä ja sulkeutuu aidolta vuorovaikutukselta aitojen toisten kanssa. Narsistinen kupla suojaa kehittyvää lasta ärsykepommitukselta, mutta aikuisten kesken toiset ilman toiseutta eivät voi antaa tyydyttävää tunnustusta itseilmaisullaan huomiota vaativalle aikuiselle. Epämuodollinen kanssakäyminen olisi edellyttänyt entistä joustavampaa itsekontrollia, mutta nykyisessä itseilmaisu- ja kaikukammio- ja kulttuurissa itseään ilmaisee epäsosiaalinen, itseriittoinen minä. Kulttuurinen kapina yliminän ankaruutta kohtaan on Sennettin ja Amirin aikalaisdiagnostiikan mukaan päätyntä omantunnon amputointiin: oikeaa ja väärää ei enää eroteta. (Amiri 2008, 190–227.) Kirjailija Ville-Juhani Sutinen poistui kustantajansa vaatimasta Facebookin kirjallisuusryhmästä kyllästytyään lukijoihin valittavina kuluttajina: ”Taustalla vallitsee nykyisen mututuntuman aikakauden suoma oikeus määritellä ”fiiliksen” pohjalta, mikä on hyvää ja mikä huonoa sen sijaan, että edes yrittäisi ylittää omaa horisonttiaan.” Tekoäly osaisi hyvinkin sämplätä kokoon parempaa viihdettä vanhojen kaavojen pohjalta.

Amirin mukaan sivilisaatio on kilpajuoksua provokaatioiden estämiseksi: kun toisten huomi-

oon ottamisesta tulee toinen luonto, ulkoinen pakko ei laukea eikä itsekontrolliin tarvitse pakkotautua. Sellainen mahdollistaa keskinäisten riippuvuuksien vaihtotalouden. (Amiri 2008, 227–231.) Sivilisaation edistystä todistelleet Lloyd deMause (2002), Steven Pinker (2012, 482–570) ja Rutger Bregman (2020, 195–248) ovat kaikki vuorollaan muistuttaneet, ettei psykohistoriallinen kypsyminen ole lineaarista eikä peruuttamatonta, vaan taantumia tapahtuu ja samaan aikaan eletään erilaisissa psyykkisissä todellisuuksissa. Välineellistävä ja etäännyttävä dehumanisointi elää rinnan sivilisoituneen todellisuuden kanssa. Psykiatri Aimé Césaire totesi vuonna 1950 analyysisaan kolonialismista, kuinka siirtomaaherran nauttima valta raaiisti ensin herrat itsensä suurisuiksi, väkivaltaisiksi ja ahneiksi ja sitten ”villitsi” koko Afrikan samaan tilaan niin, että itsenäistyneiden maiden valtiat saattoivat ryöstää ja alistaa maitaan entisten alistajien tapaan, suurisuina komentelijoina, vakuuttuneina annetusta ylemmydestään maailmanomistajina. (Césaire 1950/2017, 27; Bernau 2022, 224–235.) Venäjän sodanjohdon tapa suhtautua omiin sotilaisiinsa näköalattomissa lihamyllytaisteluissa ei eroa suhtautumisesta viholliseen, ja omaisuuden tuhoamisesta tulee yhtä keskeistä kuin sen haltuun saamisesta (Beevor 2022). Välineellistävä ja etäännyttävä dehumanisointi elää rinnan sivilisoituneen todellisuuden kanssa. Siinä missä Yhdysvaltojen yliopistokaupunkien akateeminen keskiluokka kilvoittelee verbaalisella sievistelyllä ollakseen loukkaamatta ketään, Trumpin kannattajat mitaavat autenttisuutta karkealla puhetavalla.

Yliminä ja haluminä arkipolitiikan fantasiaoina

Talouden vastakkaiset imperatiivit houkuttavat osaltaan lohkokkaan kiusallisia ristiriitaisuuksia eri kantajille. Yhtäältä tiedostetaan kasvun rajat rajallisella planeetalla, toisaalta talouskasvu nähdään välttämättömänä muunkin hyvän saamiseksi. Maaninen pako rajallisuudesta, sietämättömästä syllisyydestä ja kuolemasta ilmenee niin valtioiden ja yritysten velkavetoisuudessa kuin yksilöiden yrityksessä

ehtiä meritokraattisessa kilpailussaan putoamisen edelle.

Kapitalismi nojaa arvojen synnyttämiseen luottoa antamalla ja ottamalla siinä uskossa, että luotolla reaalityous kasvaa ja tuottavuus paranee (Levy 2021). Reaalista vastinetta itselleen odottavat uskonvaraiset arvot piiskaavat kaatumaan eteenpäin, sulkien tietoisuudesta epäilykset pörssinoteerausten katteellisuudesta. Kun päämääriä ei ole ollut aikaa pohtia, on sitoumuksiin ajautettu keinojen vieminä. Siksi työn tekninen tehostaminen on lisännyt sen rasittavuutta niillä, joille sitä jää, ja syrjäyttänyt muita arvonlisäyksestä. Työn vähentäminen suhteessa tuotantoon on tehokkuuden määritelmä, mutta toisaalta työ on ilmeisesti yhä ainoa vaurauden lähde. Kysyntävajetta lääkitään halventamalla työtä edelleen tai kasvattamalla velkaa, mikä johtaa säästöpaniikkeihin ja leikkauksiin. Kapitalismin utopistinen horisontti on kiihdyttänyt liikettä kohti ihmisistä ja luonnon rajoista vapautunutta akkumulaatiota. (Eriksen 2016; Siltala 2022.) Järjestelmä vakautuu vain vauhdin kiihtyessä (Rosa 2022).

Valtiot ovat velkaantuneet pelastaessaan pankkeja ja yrityksiä finanssi- ja koronakriiseissä. Velkaan ja syntiin viitataan saksassa samalla sanalla, Schuld. Syntivelka uhkaa painaa velkaorjuuteen, henkilökohtaiseen riippuvuuteen. Valtiotasolla sen ilmentyminä on pidetty IMF:n, EKP:n ja Euroopan komission troikan määräysvaltaa Kreikan ja Italian velkakriiseissä – valtiollisen suvereenisuuden menetystä. (Blyth 2013, 152–158.) Yksilötasolla velkaorjuus voi olla harmaan sektorin konkreettista orjakauppaa turvattomilla maahanmuuttajilla. Raamatun maailmassa lunastus tarkoittikin velan maksamista orjuutetun puolesta.

Yksittäisen valtion tai kotitalouden budjetissa velka on veli otettaessa mutta velipuoli maksettaessa. Kunnollisuus mitataan talonpoikaisen eetoksen mukaan velan välttämisenä: velkaantumaton isäntä saa pitää talonsa eikä joudu mieron tielle pahanakaan päivänä. Rajallisuus palaa rajattomasta kasvufantasmasta takaisin tietoisuuteen, kun puhutaan työvoimaosuuden

kasvattamisesta alkavan laman alla, kuntien ylivelkaantumisesta tai julkisten menojen kasvattamisesta osoittamatta kulojen katteeksi uusia tulonlähteitä. Tunnelma vaihtuu kasvu-
maniasta taantumaman masennukseen. Realiteetit pysyvät samoina, mutta niitä värittävät ja voimistavat motivaatioksi erilaiset tunteet. Se mikä koronakriisissä tuntui asiapakolta, tuntuu nyt kevytmieliseltä harha-asteleelta.

Eduskuntavaalit keväällä 2023 roolittuivat talouskasvun kahden näkökulman mukaan. Päähallituspuolue SDP valitsi linjakseen optimistisen uskon talouskasvuun velkarahalla, kun taas pääoppositiipuolue Kokoomus halusi leikata velkaa vaikka julkisten palveluiden ja sosiaalietuuksien hinnalla. SDP muistutti elvytyksen olleen välttämätöntä yritysten ja talouden pelastamiseksi, kun taas Kokoomus näki kaiken siitä yli menneen julkisen kulutuksen holtittomaksi mässäilyksi tulevien sukupolvien kustannuksella. Kokoomuksen moraalinen kansalainen oli pitkäjännitteinen säästäjä, jonka sijoitukset on turvattava maksamalla velat takaisin; sosiaalidemokraattien mallikansalainen taas oli kuluttava palkansaaja, joka eli kädestä suuhun ja tarvitsi työelämässä pysyäkseen julkisia palveluita.

Poliittinen jako on järkeenkäypä, ja kummallekin näkökannalle löytyy eettiset perusteensa. Yliminäpatologioiden kannalta kiinnostavaa on vain dissosiaatio eli se, että tosiksi todetut ja myönnetyt asiaintilat eivät kohtaa toisiaan, vaan niitä eletään tosiksi eriseuraisesti. Velkaa on pakko ottaa, jotta kaikki ei pysähdy. Toisaalta niin ei voi jatkaa, vaan velanotto täytyy lopettaa, jotteivät tulevat polvet näänny syömävelan alle. Ilmasto pitäisi viime hetkessä pelastaa, toisaalta siihen ei ole talouskilpailussa ja varustelupaineessa oikeastaan varaa, olkoon että maasto palaisi, vedet tulvisivat kuivuneilla mailla ja katovuodet seuraisivat toistaan.

Bailaavan pääministerin hahmo oli helppo sijoittaa realiteettiperiaatteesta valloilleen päässeeseen Es:iin, kun taas säästöpolitiikan tueksi 1990-luvun lamavuosilta manatut Esko

Ahon ja Iiro Viinaseen hahmot kuvittivat kuria pitäviä isä siinä, missä valtiovarainministeriön budjettiosaston virkamiehet sanelivat tulevien hallitusten toiminnan rajat (Haapala 2020; Luukka 2022; Keski-Heikkilä & Muhonen 2022.) Yhdysvalloissa ja Euroopassa populistit vaativat kuria rikollisille ja sosiaaliturvan väärinkäyttäjille mutta eivät siedä rajoituksia luonnon hyödyntämiselle ja fossiilisen energian käytölle, ikään kuin ilmastonmuutos ei olisi sikaan pakottava realiteetti. Ylimmän ja Es:n tavoitteet eivät törmää.

Tunnetalous pyöri ihan hyvin lohkomalla ja ulkoistamalla, ellei keskinäisen luottamuksen rapautuminen päästäisi "unheimlichia" arkitietoisuuden vaikkapa jengirikollisuuden hahmossa. Egon hallinnan menettämisen pelkoa voi lukea uutisissa rajamuureista, tietomurroista ja elintärkeiden merikaapeleiden katkaisemisen vaaroista. Hyvinvointivaltion turvaverkko on pettämässä julkisen terveydenhuollon osalta, ja koulutuksen mallimaa on jäänyt historiaan lukutaidon rapautuessa.

Das Ich:in ja das Es:n raja läpäisevänä mutta suodattavana

Jos ulkoahjautuva persoonallisuustyyppi seurasi objektiivisen elämänhallinnan heikkenemisestä ja subjektiivisen vaatimustason samanaikaisesta noususta, Freudin rakennemallin mukainen kypsyysihanne, viettipaineita ja normipaineita välittävä "vahva" ego, nousi esiin objektiivisen elämänhallinnan vahvistumisesta porvaristolle. Taustalla oli toisen teollisen vallankumouksen ja globaalien vapaakaupan siivittävä talouskasvu. Sen aikana länsimaiden keskiluokka opetti lapsensa sisäiseen kuriin hylkäämisen uhalla. Sisäinen gyroskooppi auttoi uhmaamaan joukon painetta, sillä palkintona kangasteli vapaus ulkoisesta pakosta. Vaikka moraalinen itsesäätely Peter Gayn mukaan oli uhatuksi itsensä kokoneen porvariston keino oikeuttaa sosiaalinen asemansa ja taloudelliset etuoikeutensa, vapaus itsesäätelyyn motivoi myös nousevia yhteiskuntaryhmiä. (Gay 1984.)

Tuon ajan Suomessa työväenliike, raittiusliike ja nuorisoseuraliike lupasivat kaikki valtiollista määräysvaltaa ja ylempien ryhmien kanssa tasavertaista harkintavapautta palkinnoksi siitä, että krapulapäivistä luovuttiin, opeteltiin lukemaan ja puhumaan julkisesti ja tuettiin lasten pidempää kouluttautumista. Historian odotushorisontti lupasi, että tämän päivän kieltämyksen lunastaisi arvokkaampi palkinto tulevaisuudessa. Vastaavasti slummikulttuureissa tulevaisuutta ei ole luvassa, joten hedonistinen kalkyylit suosittaa ottamaan saatavilla olevan humerahoilla heti. (Siltala 1999.) Siinä missä keskiluokka tai nousevat yhteiskuntaryhmät panostavat jälkeläisten koulutukseen, slummeissa ja romahtaneissa valtioissa panostetaan jälkeläisten määrään eikä hoitoon (Wang ym. 2021).

"Porvarillinen ydinperhe" ei ollut vain viktoriaanista viettirepressiota viettien kanavoimiseksi kapitalistisen tuotantotavan hyväksi vaan suodatin ulkomaailman vaatimusten ja lapsen toiveiden välillä. Peter Blosin (1985) kuvaamassa oidipaalikehityksessä pieni poika idealisoi isäänsä, sitten jakaa tämän voiman, murrosiässä kapinoidaan tätä vastaan, kunnes kypsyessään tunnistaa ja tunnustaa rajansa samalla, kun näkee idealisoidun ja devaluoidun lapsuudenaikaisen aikuisen suhteellisen hyvät ja huonot puolet. Sisäistetty malli ehdotomuudestaan suhteellistettuna auttoi suhteellistamaan myös mediavälitteistä mallia siitä, miten pitää olla tai miten muut ainakin ovat. Kulttuurifilosofi Theodor W. Adornon mielestä vanhanaikainen perhe ei ollut jotain hylättävää sen vuoksi, että se oli vanhanaikainen. Entistä totalitaarisemmassa yhteiskunnassa isät kyllä syrjäytettiin mutta ei eletty läpi oidipuskompleksia: sosialisatio toteutui kypsyvätömiä suorana alistamisena. Epävarminkin elävä isä kehitti jälkikasvun luonnetta paremmin, sillä isää vastaan saattoi kapinoida ja säilyttää toivon paremmasta. Vaikka perhe välitti lapsille yhteiskunnan vääriäkin normeja, se mahdollisti myös niiden vastustamisen. "Perheen loppu lamauttaa vastavoimat. Nouseva kollektiivinen järjestys on luokattomuuden irvikuva: porvarissa likvidoidaan myös utopia, joka aikanaan

ammensi voimaa äidinrakkaudesta.” (Adorno 1969, 16–24.)

Freudin perhekonfliktien yliseksuaalisuus ja repressio (saks. Verdrängung) seksualisoitui tiedostamattomineen näyttäisi juontuvan siitä, että primaariperhe vanhempineen sosialisatioagenttina karsi myös sopivia tunteita. Vaikka seksuaalisuus ja oidipuskompleksi olivat Freudille psykoanalyysin ”peruskallio”, historiallisen sosiaaliluonteen tai ”psykoluokan” kannalta kiinnostavampaa on etäisyydenotto välittömistä paineista sisäistettyjen ihanteiden ja samastumisten avulla.

Kun Freud puhui integraatiosta ja synteesisistä egon tehtävänä kirjoituksessaan ”Neue Folge” (1933), lähtökohtana oli juuri ratkaisemattomat jännitykset ja pois painetut viettiedustukset sisältävä Es, jossa ristiriitaiset ainekset esiintyvät toisiaan loogisesti poissulkematta ja jossa kaikki on mahdollista. Kun minän, egon, täytyi vallata alaa Es:ltä, ”Zuyderseen kuivattaminen” tähtäisi minän liikkumavaran lisäämiseen suhteessa viettipaineisiin ja yliminään. Jos se onnistuisi, voisi havaita ja tuntea itsensä ja itsen ympäriltä enemmän joutumatta törmäyksiin. Tavoite ei ollut rajamuuri vaan huokoisempi kalvo, joka kyllä suodatti myrkyt pois mutta päästi sisään ”solun” uudistumiselle tarpeelliset ainekset. Vaikka Hollannin kosteikkoalueen kuivatus tuo mieleen viettilähteiden tukkimisen, Freud ei tarkoittanut kaiken tiedostamattoman muuttamista tiedostetuksi. Analyysissa analyttikko syrjäyttää aluksi kiusaavan yliminän ja tukee lopuksi Es:n ilmituloa minän/egon vastaväitteitä vastaan. Frankfurtin koulukunta näki kulttuurin uudistumisen toivon juuri ”viettikattilassa”, jonka motivaatiovoimaa ei voitu täysin valjastaa sortavien valtarakenteiden palvelukseen. (Siltala 1989, 315–323.) Kulttuuripsykoanalyttikko Mario Erdeheimilla (1982) nuoret ovat edustaneet uudistavaa, ”libidaalista” voimaa.

Groddeckilainen Es sykkii myös päätöksentekoteorioissa, joissa valinnat tapahtuvat tiedostamattomaan kokonaiskuvaan nojaten eikä vaihtoehtojen utiliteettia järjestelmäl-

lisesti laskien. Kuvilla operoiva assosiointi ohittaa helposti realiteettiorientoituneen, loogisen abstrahoinnin. Taantuma egon palveluksessa voi palvella uuden näkökulman löytymistä muutoin ratkaisemattomiin ongelmiin. Kognitiivisesti tiedostamaton prosessimuisti on myös traumaattisten reaktioiden säilömönä, joiden yhdistäminen episodiseen ja elämäkerralliseen muistiin on terapeuttista työtä. Tietoisuustutkija Anil Seth (2022) puhuu ”märkään lihallisuuteen” upotetusta tietoisuudesta. Kokemukset minänä olemisesta tai toisesta ihmisestä perustuvat tapaan, jolla aivot ennustavat ruumiin tilaa. Itseyden perusta on tunne olemassaolosta: itse koostetaan havaintoennusteista niin kuin ulkoinen todellisuuskin, ja sille kehitellään narratiivista jatkuvuutta. Elämä ei voi olla sarja irrallisia heräämiä anestesiasta. Integroitumaton informaatio olisi merkityksetöntä, joten subjektiivinen kokemus sidotaan toisiaan seuraavilla syyn ja seurauksen hahmoilla. Tässä taas tullaan freudilaisten egopsykologien ”vahvaan” tai välityskykyiseen minään (egoon).

Seksuaalisen rivaliteetin ratkaisemisesta juontuva identiteetti ei tunnu tarpeeksi laajalta käsitteeltä kattamaan sellaisia kypsymiseen liittyviä ilmiöitä kuin turvallisuushakuinen kiinnittyminen yksilöihin, ryhmiin ja ideologioihin tai eksistentiaalisen tarkoituksen hakeminen elämälle. Kiinnittymät ja tarkoitukset voivat olla rakentavia tai tuhoavia. Elämänvietti on viime kädessä entropian vastavoima, eikä sen merkitys tule tietystä seksuaaliobjektista. Elämän ja kuoleman voimat erottaa kyllä: vallitseeko perheessä, työyhteisössä, naapurustossa tai maassa keskinäistä kukoistusta ruokkiva ilmapiiri vai mitätöivä, lannistava, eristävä, de-personalisoiva ja masentava ilmapiiri? Onko herkkyyks halveksittavaa heikkoutta ja toisia tallova kilpailullisuus kansalaispätevyyttä? (Vrt. Allcorn & Duncan 2023, 248–253.) Elämän- ja kuolemanvietit tavoittaa tässä merkityksessä hyvin kohutilais-rosalainen resonanssin käsite, joka samalla yhdistää psykologisesti latautuneimmat lähisuhteet laajempaan sosiaalipsykologiaan ja talouden jakoihin. Sisaruskateus sopii muihinkin vertaissuhteisiin. Freudin

peruskallio, oidipaalin seksuaali- ja kypsymisresignaatiokonflikti, voidaan nähdä myös lapsen ja isän välisenä mustasukkaisuutena äidin huomiosta. Adlerilainen sisarkateus on psykoanalyyssissa vähemmälle jäänyt teema, joka on ajankohtainen statusahdistuksen ja ylikompensaation takia. Westermarckia ja Freudia ei liioin tarvitse pelata vastakkain – inestihän oli molemmilta kannoilta suhteen häiriintymä.

Vaikka oidipaaliasetelman inflatorista käyttöä vältettäisiin, Freudin havainnossa pelottavista viettivoimista on myös jotain kohdallaan. Onhan seksuaalienergia siirrettävissä käytevoimaksi ei-seksuaalisiin toimintoihin ja lataamaan merkitykselliksi jopa abstraktioita. Kun luovuus ja mielikuvitus tulevat mukaan, kuviteltavissa olevat mahdollisuudet ja konfliktit lisääntyvät. Seksuaalisella voimalla ja sen pelkäämisellä saattaa tulla ladatuksi abstraktiokin. Vaikka ahdistusta tuottaisi talous ja statuksen epävarmuus, sitä voidaan käsitellä sukupuolisten tabujen kautta.

Iranin hunnutusmielenosoituksissa syksyllä 2022 purkautui paitsi turhautuminen uskonnolliseen hirmuhallintoon myös hätä taloudesta ja nuorten polvien näköalattomuus. Iranissa oli koulutettu työkäinen väestö ja maailman suurimman öljyvarat, mutta silti iranilainen ei enää saanut pitkän päivän raadettuaan edes pieniä iloja, kuten ulkona syömistä, uusia vaatteita tai matkoja juhlapyhinä.

Alkuvuodesta 2023 Rial romahti suhteessa dollariin 30 prosenttia, mikä synnytti jonoja valuutanvaihtokioskeille ja dollaripakoa naapurimaihin (Yee 2023). Fox Newsin tähtijuontaja Tucker Carlson näkee amerikkalaisten miesten testosteronipitoisuuksien alentuneen liberaalin kulttuurin kaudella niin, että miehet ovat itsetuhoisia ja ylipainoisia (Carlson & Downey 2022). Kulttuurin feminisoituminen kääntyy miesten fyysisen potenssin menetykseksi. Intiassa hindunationalistiset nuoret miehet purkavat pa-

toutunutta tyytymättömyytään työllistymismahdollisuuksiin taistelemalla kuvitteellista "love jihadia" vastaan: muslimimiesten uskotellaan viettelevän hindutyttöjä käännätyäkseen heidät islamiin (Vaishnav 2023).

Freudin kaunis lause järjen äänestä, joka sinnikkyydellään tulee viimein kuulluksi, sopii kuvaan vahvojen tunnevoimien kanssa tasapainoillevasta egosta. Kokemus vapaasta tahdosta on osa ympäristöön sopeutumista allostaattisen tasapainon ylläpitämiseksi. Olettamus sen mahdollisuudesta kuuluu oikeudelliseen vastuuseen. Vaikka päätöksenteko olisi nopeaa, hajautettua ja tiedostamatonta, sen vääriä malleja voidaan tarvittaessa tarkastella kriittisesti. Ihmisen erottanee tekoälystä yhä se, että ihminen voi haastaa ohjelmointinsa paremmin kuin merkityksettömästä lukujonokuvastosta ennustavat mallinsa synnyttävä tekoäly. Egoikin voi edelleen arvioida Zuyderseen pengerten kestävyyttä ja säädellä kanavien sulkuja.

Viitteet

¹"Suomessa on yli 140 000 työkäistä henkilöä, jotka eivät ole töissä, työttöminä tai opiskelemassa. Joukossa on syrjään jääneitä nuoria." (Muilu 2023.)

²Vantaan vankilan matkasellissä kaksi nuorta miestä räikkäsi ja raiskasi järjestelmällisesti kolmatta lyömällä, potkimalla, pakottamalla nielemään tupakoita ja juomaan virtsaa sekä pesuainetta. Hänen iholleen kaadettiin kiehuva sokeriliuosta. Toiminta oli suunnitelmallista. Uhri oli vanhempiensa lausunnon mukaan kehitykseltään jäljessä ikäisestään, pelokas ja puolustuskyvytön. (Kantola 2022; Kerkelä 2022.)

³Kirjailija Mihail Siskin kuvaa Venäjän armeijan ja vankiloiden piilo-opetusohjelmaa avuttomuuden sisäistämiseksi mielivaltaisen kiusaamisen suhteen ja trauman yleistymistä epäluottamukseksi. Jako kiduttajiin ja orjiin toistuu uusina asetelmina, kun "vapautuessaan ottaa vankilan säännöt" tai armeijan "sääntöihin perustumattomat käyttäytymisnormit" mukaansa. (Siskin 2023, 142–144.)

Kirjallisuus

Adorno, Theodor W. (1969). *Minima Moralia. Reflexionen aus dem beschädigten Leben*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Aholainen, Saara (2023, 15. huhtikuuta). Miksi epäilyt vuotaja pääsi tietoihin käsiksi? *Helsingin Sanomat*.

Allcorn, Seth & Duncan, Carrie M. (2023). A journey into the heart of darkness: Psychosocial insights into predatory behavior. *The Journal of Psychohistory*, 50, 242–260.

Alford, C. Fred (1989). *Melanie Klein and critical social theory. An account of art, politics, and reason based on her psychoanalytic theory*. New Haven, CT & Lontoo: Yale University Press.

Amiri, Sharrsad (2008). *Narzissmus im Zivilisationsprozess. Zum gesellschaftlichen Wandel der Affektivität*. Bielefeld: transcript.

Arendt, Hanna (1964/1986). *Eichmann in Jerusalem. Ein Bericht über die Banalität des Bösen*. München: Piper.

Beevor, Anthony (2022). *Venäjä ja sisällissota*. Suom. Markku Pääkkilä. Helsinki: WSOY.

Bernau, Olaf (2022). *Brennpunkt Westafrika. Die Fluchtursachen und was Europa tun sollte*. München: C. O. Beck.

Bernstein, Joseph (2023, 22. maaliskuuta). Not your daddy's Freud. *New York Times*.

Beverley, Grace (2021). *Working hard hardly working. How to achieve more, stress less and feel fulfilled*. Lontoo: Hutchinson/Penguin.

Blos, Peter (1985). *Son and father. Before and beyond the Oedipus complex*. New York: Free Press.

Blyth, Mark (2013). *Austerity: The history of a dangerous idea*. Oxford, UK & New York: Oxford University Press.

Brady, William J.; Wills, Julian A.; Jost, John T.; Tucker, Joshua A. & Van Bavel, Jay J. (2017). Emotion shapes the diffusion of moralized content in social networks. *PNAS*, 114(28), 7313–7318.

Bregman, Rutger (2020). *Humankind. A hopeful history*. New York, Boston & Lontoo: Little, Brown and Company.

Carlson, Tucker & Downey, Scooter (2022). The end of men. Tv-sarja. S2.E8. Tucker Carlson Originals. Katsotavissa osoitteessa <https://www.youtube.com/watch?v=r9707u2x8aU>

Craparo, Giuseppe; Schimmenti, Adriano & Caretti, Vincenzo. (2013). Traumatic experiences in childhood and psychopathy: a study on a sample of violent offenders from Italy. *European Journal of Psychotraumatology*, 4, 21471.

Césaire, Aimé (1950/2017). *Über den Kolonialismus*. Saks. Heribert Becker. Berliini: Alexander Verlag.

Convay, Lucian Gideon; Suedfeld, Peter & Tetlock, Philip E. (2018). Integrative complexity in politics. Teoksessa Mintz, Alex & Terris, Lesley G. (toim.), *Oxford handbook of behavioral political science*, 153–174. Oxford, UK: Oxford University Press.

David-Wilp, Sudha (2023, 127. huhtikuuta). Germany still hasn't stepped up. *Foreign Affairs*.

deMause, Lloyd (2002). *The emotional life of nations*. New York: Other Press.

Erdheim, Mario (1982). *Die gesellschaftliche Produktion von Unbewusstheit. Eine Einführung in den ethnopsychanalytischen Prozess*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Eriksen, Thomas Hylland (2016). *Overheating. An anthropology of accelerated change*. Lontoo: PlutoPress.

Federico, Christopher M. & Malka, Ariel (2018). The contingent, contextual nature of the relationship between needs for security and certainty and political preferences: Evidence and implications. *Advances in Political Psychology*, 39(S1), 3–48.

Fiinn, Mark V.; Ponzi, Davide; Nepomnaschy, Pablo & Noone, Robert (2013). Ontogeny of stress reactivity in the human child: Phenotypic flexibility, trade-offs, and pathology. Teoksessa Laviola, Giovanni & Macri, Simone (toim.), *Adaptive and maladaptive aspects of developmental stress*, 95–120. New York: Springer.

Freud, Sigmund (1940/2010). *Abriss der Psychoanalyse*. Stuttgart: Reclam.

Freud, Sigmund (1982a). *Sigmund Freud Studienausgabe. Psychologie des Unbewussten*. Band III. Toim. Alexander Mitscherlich; Angela Richards & James Strachey. Frankfurt am Main: Fischer.

Freud, Sigmund (1982b). *Sigmund Freud Studienausgabe. Schriften zur Behandlungstechnik*. Ergänzungsband. Toim. Alexander Mitscherlich; Angela Richards & James Strachey. Frankfurt am Main: Fischer.

Fromm, Erich (1964). *Die Seele des Menschen. Ihre Fähigkeit zum Gut und zum Bösen*. Teoksessa *Gesamtausgabe II*, 159–268. München: Deutsche Verlagsanstalt.

Gay, Peter (1984). *The bourgeois experience: Victoria to Freud. Education of senses*. New York & Oxford, UK: Oxford University Press.

Gay, Peter (1990). *Freud*. Suom. Mirja Rutanen. Helsinki: Otava.

Groddeck, Georg (1914/2020). *Die Natur heilt. Die Entdeckung der Psychosomatik*. Berliini: Hofenberg.

Groddeck, Georg (1983). *Das Buch von Es. Psychoanalytische Briefe an eine Freundin*. Hampuri: Fischer.

- Haapala, Timo** (2020, 16. lokakuuta). Esko Aho kertoo uutuskirjassa pääministerikautensa sysimustasta alusta: ”Kaikki vaihtoehdot olivat huonoja”. *Ilta-Sanomat*.
- Haidt, Jon** (2023a, 22. helmikuuta). Social media is a major cause of the mental illness epidemic in teen girls. Here’s the evidence. Journalists should stop saying that the evidence is just correlational. Kirjoitus After Babel -alustalla. Luettavissa osoitteessa <https://jonathanhaidt.substack.com/p/social-media-mental-illness-epidemic>.
- Haidt, Jon** (2023b, 5. toukokuuta). AI will soon make social media much more harmful to liberal democracy, and to children. Kirjoitus After Babel -alustalla. Luettavissa osoitteessa <https://jonathanhaidt.substack.com/p/ai-will-make-social-media-worse>.
- Harari, Yuval Noah** (2017). *Homo Deus. Huomisen lyhyt historia*. Helsinki: Bazar.
- Harris, Keith Raymond** (2022). Real fakes: The epistemology of online misinformation. *Philosophy & Technology*, 35, 83.
- Hibbing, John R.; Smith, Kevin B. & Alford, John R.** (2014). Negativity bias and political preferences: A response to commentators. *Behavioral and Brain Sciences*, 37(3), 333–341.
- Inglehart, Ronald** (2018). *Cultural evolution: People’s motivations are changing, and reshaping the world*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Itzkovitz, Sheldon** (2018). Psychopathy and human evil: An overview. *Contemporary Psychoanalysis*, 54, 40–63.
- Kantola, Anne** (2022, 14. helmikuuta). Vantaan sellikuoleman uhuriin kohdistettiin julmaa ja raakaa väkivaltaa tuntien ajan. *Helsingin Sanomat*.
- Kerkelä, Lasse** (2022, 9. toukokuuta). Vantaan sellimurhasta alkaa uusi esitutkinta henkilökunnan toiminnasta – jopa kaksi päivää kestänyt väkivalta jäi huomaamatta. *Helsingin Sanomat*.
- Kernberg, Otto F.** (1993). *Severe personality disorders. Psychotherapeutic strategies*. New Haven, CT & Lontoo: Yale University Press.
- Keski-Heikkilä, Anni & Muhonen, Teemu** (2022, 20. joulukuuta). VM ennustaa: Talous painuu taantumaan alkuvuonna. *Helsingin Sanomat*.
- Kettunen, Paavo** (2011). *Kätkeyty ja vaiettu. Suomalainen hengellinen häpeä*. Helsinki: Kirjapaja.
- Kirschner, Suzanne R.** (1996). *The religious and romantic origins of psychoanalysis. Individuation and integration in post-Freudian theory*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Koenigsberg, Richard** (2009). *Nations have the right to kill. Hitler, holocaust and war*. New York: Library of Social Sciences.
- Kohut, Heinz** (1971). *The analysis of the self. A systematic approach to the treatment of narcissistic personality disorders*. Chicago & Lontoo: The University of Chicago Press.
- Lehtonen, Johannes** (2021). *Olemassaolon tunne*. Espoo: Prometheus.
- Levy, Jonathan** (2021). *Ages of American capitalism. A history of the United States*. New York: Random House.
- Lifton, Robert Jay** (1986). *Ärtze im Dritten Reich*. Stuttgart: Klett-Gotha.
- Loula, Pihla** (2023, 8. maaliskuuta). 15–24-vuotiaat viettivät korona-aikana päivittäin älylaitteilla lähes kuusi tuntia – grafiikat näyttävät, milloin ruutua tuijotetaan. *Helsingin Sanomat*.
- Luukka, Teemu** (2022, 9. joulukuuta). Valtiovarainministeriö ehdottaa kulukuria, joka tuntuisi monen arjessa. *Helsingin Sanomat*.
- Maestriperi, Dario & Klimczuk, Amanda C. E.** (2013). Prenatal and maternal psychosocial stress in primates: Adaptive plasticity or vulnerability to pathology? Teoksessa Laviola, Giovanni & Macri, Simone (toim.), *Adaptive and maladaptive aspects of developmental stress*, 45–64. New York: Springer.
- Muulu, Hannele** (2023). Työelämästä kadonneet. Yle verkkosivut. Luettavissa osoitteessa <https://yle.fi/a/74-20015118>
- Nesse, Randolph M.** (2000). Is depression an adaptation? *Archives of General Psychiatry*, 57(1), 14–20.
- Niinistö, Maunu** (1956). Uuno Kailas. Hänen elämänsä ja hänen runonsa. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Nykänen, Riika** (2023, 11. kesäkuuta). Suomessa toimii ryhmä, joka suoltaa salaliittoteorioita Venäjän propagandasta eliitin salaliittoon. *Helsingin Sanomat*.
- Pinker, Steven** (2012). *The better angels of our nature. Why violence has declined*. New York: Penguin Books.
- Pinker, Steven** (2018). *Enlightenment now. The case for reason, science, humanism and progress*. Lontoo: Allen Lane/Penguin.
- Rausch, Zac & Haidt, Jon** (2023, 18. huhtikuuta). The teen mental illness epidemic is international, Part 2: The Nordic nations. For teens, Scandinavia is no longer the happiest place on earth. Kirjoitus After Babel -alustalla. Luettavissa osoitteessa <https://jonathanhaidt.substack.com/p/international-mental-illness-part-two>

- Richter, Horst-Eberhart** (1979/2005). *Der Gotteskomplex. Die Geburt und die Krise des Glaubens an die Allmacht des Menschen*. Giessen, Saksa: Psychosozial Verlag.
- Riemann, Fritz** (1961). *Grundformen der Angst*. München: Reinhardt.
- Riesman, David; Glazer, Nathan & Denney, Reuel** (1950). *The lone crowd*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Rifkin, Jeremy** (2010). *The empathic civilization. The race to global consciousness in a world in crisis*. New York: Jeremy P. Tarcher/Penguin.
- Roazen, Paul** (1969). *Brother animal*. New York: Random House.
- Rosa, Hartmut** (2022). *Resonanz. Eine Soziologie der Weltbeziehung*. Berliini: Suhrkamp.
- Salakari, Minna** (2023, 8. maaliskuuta). "Illat venyvät, ja aamuisin väsyttää" – Eeva Yrttiäho, 16, viettää puheilmella seitsemän tuntia päivässä. *Helsingin Sanomat*.
- Samuels, Robert** (2016). *Psychoanalyzing the left and right after Donald Trump. Conservatism, liberalism, and neoliberal populisms*. Cham, Sveitsi: Palgrave Macmillan.
- Sasse, Ben** (2018). *Them. Why we hate each other and how to heal*. New York: St. Martin's Press.
- Seth, Anil** (2022). *Sinuna oleminen. Tietoisuuden uusi tiede*. Helsinki: Terra Cognita.
- Siltala, Juha** (1989). *The dimension of change in psychohistory*. *Studia Historica Miscellanea* 33, 287–383. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Siltala, Juha** (1999). *Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa*. Helsinki: Otava.
- Siltala, Juha** (2013). *Nuoriso – mainettaan parempi? Nykynuorten sopeutumiskäsit historiallisesti*. Helsinki: WSOY.
- Siltala, Juha** (2022). *Pandemia. Kiihdytysajan äkkijarrutuksesta uuteen normaaliin*. Helsinki: Otava.
- Siskin, Mihail** (2023). *Sota vai rauha. Kirjoituksia Venäjältä ja lännestä*. Suom. Sirpa Hietanen. Helsinki: WSOY.
- Sletvold, Jon & Brothers, Doris** (2023). *A new vision of psychoanalytic theory, practice and supervision: Talking bodies*. New York: Routledge.
- Sontag, Susann** (1977). *Illness as metaphor. Decoding discussions on disease*. Lontoo: Picador.
- Sutinen, Ville-Juhani** (2023). Vastentahtoinen palvelija. *Suomen Kuvalehti*, 107(41), 42–44.
- Tausk, Victor** (1919/1992). On the origin of the 'influencing machine' in schizophrenia. Engl. Dorian Feigenbaum. *Journal of Psychotherapy Practice and Research*, 1(2), 184–206.
- Twenge, Jean M.** (2023a, 25. huhtikuuta) The mental health crisis has hit millennials. Why it happened and why it's bad for democracy. Kirjoitus After Babel -alustalla. Luettavissa osoitteessa <https://jonathanhaidt.substack.com/p/the-mental-illness-crisis-millennials>
- Twenge, Jean M.** (2023b, 15. maaliskuuta). Academic pressure cannot explain the mental illness epidemic. It's not the homework. It's the phones. Kirjoitus After Babel -alustalla. Luettavissa osoitteessa <https://jonathanhaidt.substack.com/p/academic-pressure-social-media>
- Twenge, Jean M.** (2023c). *Generations. The real differences between gen Z, millennials, gen X, boomers, and silents – and what they mean for America's future*. New York: Atria Books.
- Vaishnav, Milan** (2023, 14. huhtikuuta). Is India's rise inevitable? *Foreign Affairs*.
- van der Kolk, Bessel** (2015). *The body keeps the score. Brain, mind, and body in the healing of trauma*. New York: Penguin.
- Wang, Iris M.; Michalak, Nicholas M. & Ackerman, Joshua M.** (2021). Life history strategies. Teoksessa Shacklewood, Todd K. & Weekes-Shacklewood, Viviana A. (toim.), *Encyclopedia of evolutionary psychology science*, 4560–4569. Cham, Sveitsi: Springer.
- Wells, Charlotte** (2022). *Aftersun*. Elokuva. BBC Film, Screen Scotland, Tango Entertainment, BFI, Pastel Productions & Unified Theory.
- Weltzer, Harald** (2005). *Täter. Wie aus ganz normalen Menschen Massenmörder werden*. Frankfurt am Main: Fischer.
- Wiggershaus, Rolf** (1986). *Die Frankfurter Schule. Geschichte, theoretische Entwicklung – politische Bedeutung*. München & Wien: Carl Hanser Verlag.
- Wirth, Hans-Jürgen** (2022). *Gefühle machen Politik. Populismus, Ressentiments und die Chancen der Verletzlichkeit*. Giessen, Saksa: Psychosozial-Verlag.
- Yee, Vivian** (2023, 6. maaliskuuta). Iran's rulers, shaken by protests, now face currency crisis. *New York Times*.
- Zaki, Sonia** (2023, 6. toukokuuta). Asiantuntija: Väki-valta nuorten välillä voi leimahtaa pelkästä katseesta. *Helsingin Sanomat*.